

УДК: 159.9

Олена Іванівна Власова,
 доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології розвитку,
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
 вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна,
Наталія Володимирівна Віннік,
 директор загальноосвітньої школи № 135,
 вул. Михайла Коцюбинського, 12 б, м. Київ, Україна

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОЇ ЦІЛІСНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ШКІЛЬНОЇ МУЗЕЙНОЇ ПРАКТИКИ

У статті представлено результати емпіричного дослідження особливостей формування цілісної особистості учнів старшої школи засобами освітньої соціалізації, специфіка якої полягає у роботі в школі літературно-історичного музею. Показано статистичні зв'язки активності музейної роботи школярів та розвитку їхньої загальної і часткових ідентичностей, екзистенціальних здібностей, психологічного благополуччя.

Ключові слова: розвиток цілісної особистості, освітня соціалізація, шкільний музей, ідентичність, екзистенційні здібності, психологічне благополуччя.

Успішна соціалізація підростаючого покоління в сучасних умовах українського суспільства на новому рівні актуалізує потребу в глибинному психолого-педагогічному аналізі не лише навчальних програм і конкретних уроків, а й змісту та форм позакласного і позашкільного життя учнів, ролі та значення в їх організації освітніх традицій освітніх закладів. Важливе місце у подібних процесах освітньої соціалізації може посісти і шкільний музей як той осередок особистісної інтеграції та розвитку учнів, діяльністю якого з творення концепції та експозиції, добору фондів та вивчення їх історичного значення, залучення та комунікація відвідувачів тут і зараз поєднує минулий, історично обумовлений, та сучасний, соціально визначений, контексти шкільного життя, допомагаючи школярам краще зрозуміти себе та більш чітко уявити орієнтири їх власного бажаного майбутнього.

У шкільні роки формування цілісної особистості учня здійснюється на психологічному підґрунті розвитку його фізичної, особистісної та соціальної ідентичності. У цьому віці закладається психологічний фундамент для формування у людини соціальної та особистісної компетентності, компетентності в певній професійній діяльності, виникає концепція життєвого шляху та життєві перспективи особистості, формуються механізми підтримання психологічного благополуччя та екзистенційної сповненості людини [4;5]. Продуктивний характер таких процесів є основою становлення і ефективного функціонування цілісної особистості.

Аналіз літературних джерел (К. А. Абульханова, В. С. Агеев, Г. М. Андреева, Е. П. Белінская, Л. І. Божович, Власова О.І., М. Р. Гінзбург, Гуленко А. С., Е. Еріксон, Дж. Марсія, В.В. Москаленко, С. Л. Рубінштейна, Т. Г. Стефаненко, Г. У. Солдатова, Л.Сохань, Фадеева К.-М. О., В. А. Ядов й ін.) дозволяє конкретизувати поняття «цілісність особистості»

і «ідентичність» і встановити між ними логічне родо-видове співвідношення, теоретично обґрунтувати ідентичність школяра-старшокласника як результат формальних та інформальних виховних впливів на лише сімейної та стилізованої, а насамперед його освітньої соціалізації [1-5; 14].

Ідентичність – це поняття, що відображає унікальність та неповторність особистості, єдність реальної поведінки з прагненнями, переконаннями людини. У переважній більшості досліджень прослідковується два основні аспекти ідентичності: особистісний та соціальний, що відображають усвідомлення людиною власної автономності, цілісності, унікальності (особистісна ідентичність та її відчуття приналежності до соціальної групи (соціальна ідентичність)). Науковці розділяють поняття ідентичності на складові частини, виділяють різні її види (соціальна, особистісна, Я-ідентичність, усвідомлювана, неусвідомлювана, позитивна, негативна тощо), рівні й статуси в цій самостійній категорії. При цьому акцент робиться на соціальній обумовленості ідентичності і цілісному характері її усвідомлення або переживання людиною [3; 12].

Систематизуючи теоретичні напрацювання з питання формування ідентичності в юнацькому віці (Е. Еріксон, Дж. Марсія та ін.), необхідно виділити три базові модули цього конструкту: психофізіологічна, особистісна та соціальна. Психофізіологічна ідентичність означає єдність і спадкоємність психічних і фізіологічних процесів і властивостей організму, завдяки якій він відрізняє свої клітини від чужих, що наочно проявляється в імунології. На рівні психологічної представленості людина юнацького віку продовжує розпочатий у зв'язку з настанням пубертатного періоду процес активного формування образу власного тіла та переживає його повне або часткове прийняття.

Соціальна ідентичність є переживанням і усвідомленням людиною своєї приналежності до тих чи інших соціальних груп і спільнот. Ідентифікація з певними соціальними групами перетворює людину з біологічної особини на соціального індивіда та дозволяє їй оцінювати свої соціальні зв'язки і приналежності в термінах «Ми» і «Вони». З набуттям автономії зріла особистість набуває спроможності продуктивно освоювати нові соціальні групи, адаптуючись до них шляхом прийняття й відтворення норм та цінностей, які не суперечать її переконанням.

Особистісна ідентичність – це єдність і спадкоємність діяльності, цілей, мотивів і смисложиттєвих установок людини, яка усвідомлює себе суб'єктом життєдіяльності. В певному розумінні – це її цілісна самість, відрефлексована в термінах власної біографії. Вона виявляється в її здатності підтримувати і продовжувати певний наратив, історію власного «Я», що зберігає свою цілісність, незважаючи на зміну окремих її компонентів.

Розпочаті у підлітковому віці новоутворенням особистісної рефлексії процеси самопізнання та самоусвідомлення людини активно розвиваються в ранньому юнацькому віці. А здатність до абстрактного моделювання, яка виникає внаслідок освоєння основ наук в середній і особливо старшій школі, робить для старшокласника можливим конструювання персональних норм в уявленні про належне щодо себе та інших людей з опорою на приклади різних видатних людей сучасності та історичних осіб. Такі особистості та факти їх життя найчастіше стають предметом уваги музейної справи.

Теоретичний аналіз місця шкільного музею в системі освітньої соціалізації та ролі такої педагогічної практики в розвитку особистісної ідентичності учнів показав, що освітня соціалізація – це цілеспрямований процес передачі-освоєння людьми соціально-культурного досвіду у спеціально створених для цього умовах навчального закладу. Цей процес орієнтований на формування особистості як автономної, соціально зрілої людини, готової до розв'язання задач соціального самовідтворення і розвитку суспільства через соціальне і особистісне самовизначення, самореалізацію та саморозвиток у цих умовах [1, 2]. Основні складові освітньої соціалізації – освітній простір, зміст освіти, педагогічна комунікація та особистісно-професійна орієнтація учнів.

Шкільний музей авторами розуміється як невід'ємна складова шкільної освітньої соціалізації, місія якої передбачає цілеспрямовану передачу-освоєння соціокультурного досвіду учасниками освітнього процесу. У структурі музею освітньої установи необхідно виділити наступні соціалізуючі агенти: *музейний простір, експозиція, музейні фонди, музейна комунікація*. Найбільш ефективною формою активного впливу музейного середовища на відвідувачів є *екскурсія*.

Робота з відвідувачами музею спрямована на формування їх ціннісного ставлення до культурної спадщини та «прищеплення смаку» до спілкування з музейними цінностями [10]. Вона сприяє розвитку здатності учнів сприймати музейну інформацію, розуміти мову музейної експозиції, виховує емоції, сприяє розвитку уяви і фантазії, творчої активності особистості [9]. Сучасна музейна педагогіка обґрунтовує необхідність упровадження в організацію музейного простору та процеси музейної комунікації індивідуально-орієнтовані методики, спрямовані на активізацію інтелектуальних, творчих здібностей особистості, формування у неї музейної потреби та музейної культури. Музейна потреба – це узвичаєна потреба людини у відвідуванні музею з метою самовдосконалення та (або) відпочинку. Музейна культура – це сукупність знань, умінь і навичок поведінки в музеї, сприймання інформації, яку відображають музейні пам'ятки, розуміння «мови музейної експозиції» [3].

Створена концептуальна модель дослідження розвитку особистісної ідентичності учнів засобами шкільної музейної практики передбачає, що освітня соціалізація учнів відбувається на трьох рівнях реалізації шкільної освіти: макро-, мезо- та макрорівні. Макрорівень соціалізації засобами музейної практики в якості мети передбачає ідентифікацію школярів з усією країною, народом, формуванням відчуття приналежності до міста/селища, в якому вони живуть і навчаються.

На цьому рівні освітньої соціалізації встановлюється зв'язок з історичним минулим, передбачається усвідомлення шкільних традицій, використовується вплив не лише шкільного та безпосередньо музейного середовища, а й оточення міста/села. Формування ідентичності тут також здійснюється засобами шкільної програми та ЗМІ, зміст яких орієнтовано насамперед на становлення у школярів позиції громадянина своєї країни.

Основне завдання виховної роботи на мезорівні – актуалізація в учнів ідентифікації зі своїм освітнім закладом. Провідними педагогічним інструментами формування їх ідентичності тут є організація шкільного середовища, частиною якого є шкільний історико-літературний музей, та активне включення учнів у систему стосунків учень-вчителі та учень-учні, що виводить на передній план комунікативну складову впливу освітньої соціалізації на розвиток особистості школярів.

Третій, мікрорівневий, аспект освітньої соціалізації засобами музейної практики передбачає актуалізацію індивідуальної активності учня, спрямованої на пошуки власної фізичної, особистісної та соціальної ідентичності, особистісне та життєве самовизначення в якості творця свого життя. Засобами освітньої соціалізації на цьому рівні виступають зустрічі зі значущими дорослими та музейні лекторії, консультації зі шкільним психологом, самоосвіта та

самовиховання, розвиток особистості школяра через його ідентифікацію з героями книжок. Передбачаємо, що залучення старшокласників до роботи в шкільному музеї має істотний вплив на формування цілісності їх особистості через становлення різних видів ідентичності школярів.

Мета статті: узагальнити емпіричний досвід роботи шкільного історико-літературного музею в контексті розвитку особистісної цілісності учнів-старшокласників.

Ми вважаємо, що шкільна музейна практика в старшому шкільному віці є ефективним засобом розвитку особистісної цілісності школяра, основною репрезентантою якої виступає продуктивне формування основних типів його ідентичності.

У дослідженні використовувався наступний методологічний апарат: 1. Методика дослідження статусів професійної ідентичності Дж. Марсія. Проективна методика «20-Я» Куна-Макпартленда та Опитувальник образу власного тіла Скугаревського-Сивухи для діагностики становлення ідентичності старшокласників. 2. Для виявлення музейної діяльності школярів та її значення для них був створений опитувальник, який, окрім активності учнів, дозволив визначити наявності у них уявлень про себе як киянина, школяра, активної творчої особистості. 3. Для встановлення інших системних показників розвитку цілісної особистості: шкала екзистенцій А. Ленгле, тест смисложиттєвих орієнтацій Д. О. Леонтєва, шкала психологічного благополуччя К. Ріфф. З метою математичної обробки емпіричних даних застосовувались кореляційний та кластерний аналізи.

Вибірка дослідження складалась зі 150 учнів старшого шкільного віку школи №135 м. Києва, у якій функціонує шкільний історико-літературний музей К. Паустовського. Для досягнення мети була розроблена програма дослідження, що передбачає наступні 4 етапи роботи: 1 етап – аналіз літературних джерел з питання освітньої соціалізації учнів засобами музейної практики; 2 етап – розробка концептуальної моделі розвитку особистісної цілісності учнів школи в умовах освітньої соціалізації; 3 етап – розробка операціональної моделі дослідження ефективності освітньої соціалізації школярів засобами музейної практики в аспекті особливостей становлення їх ідентичності; 4 етап – дослідження зв'язку шкільної музейної практики та рівня розвитку особистісної цілісності учнів; 5 етап передбачає розробку методичних рекомендацій вчителям, шкільним психологам, соціальним педагогам та адміністрації школи.

Стаття презентує результати констатувального зрізу становлення цілісної особистості учнів-старшої школи (10-11 класи) та загальний аналіз формування ідентичності старшокласників школи, в межах якої функціонує історико-літературний музей.

Масив даних за усіма методиками було проаналізовано за допомогою пакету програм SPSS 17 із використанням кореляційного та кластерного аналізу. Кластерний аналіз масиву даних, отриманих у процесі психодіагностичного обстеження старшокласників та факти, зібрані шляхом бесід з учнями та спостережень, дозволили виявити цілісну картину стану ідентичності школярів старших класів, а наступний кореляційний аналіз продемонстрував зв'язок музейної практики з її формуванням.

Спочатку розглянемо результати кластерного аналізу емпіричних даних дослідження. Його процедура виділила 3 кластери. 1 кластер – 76% вибірки (115 досліджуваних учнів), 2 кластер – 20% вибірки (30 учнів) та 3 кластер – 4% вибірки (5 досліджуваних учнів). Зміст кластерів наведено у табл. 1.

Як бачимо з таблиці 1, до першого кластеру (76% вибірки) увійшли учні, загальний рівень ідентичності яких знаходиться на середньому рівні. Їх особистісна та соціальна ідентичність також має середні показники вираженості. І лише рівень фізичної ідентичності таких учнів вище середнього. Отже, цей кластер логічно назвати *групою середнього рівня розвитку ідентичності*.

Змістовно у представників цієї групи чітко прослідковується тенденція до середніх значень за всіма показниками ідентичності особистості. Дещо нижчі за середні показники виявлено за шкалами, що характеризують осмисленість життя. Ресурсним для них є той факт, що за шкалами «Особистісне зростання» та «Позитивні стосунки» такі старшокласники демонструють рівень розвитку вище середнього.

Аналіз інших показників свідчить про те, що ця група учнів старшої школи характеризується низькою осмисленістю життя, слабким розумінням свого місця в ньому та планів на майбутнє. Але їхнє психологічне благополуччя в цілому не страждає від цього. Отже, можна констатувати, що у цьому віці низька осмисленість життя старшокласників не впливає на їхню задоволеність життям. Маючи досить високі показники фізичної ідентичності, такі учні усвідомлюють свою статеву ідентичність та отримують задоволення від спілкування з однолітками. Вони переживають особистісне зростання, задоволеність від спілкування. Ефективність якого забезпечена, передусім, досить високим рівнем розвитку фізичної ідентичності цих старшокласників.

У наступний 2 кластер (20% вибірки) увійшли учні, які знаходяться на високому рівні розвитку загальної ідентичності. У них спостерігається найвищий рівень проявів за показниками «осмисленість життя», «вираженість ідентичності», «емоційне ставлення до ідентичності» та «досягнутість ідентичності». Такі дані обумовлюють назву кластера – *група високого розвитку ідентичності*.

Таблиця 1.

**Кластерний аналіз шкал, що розкривають особливості становлення
ідентичності та особистісної цілісності старшокласників**

	Кінцеві центри кластерів		
	1 кластеру	2 кластеру	3 кластеру
Цілі	6	17	-4
Процес	8	17	-2
Результат	6	16	-4
Локус-Я	6	17	-3
Локус-Ж	7	17	0
Осмисленість життя	6,5	16,7	-2,4
Вираженість ідентичності	3,7	4,7	2,2
Емоційне ставлення до ідентичності	3,8	4,9	2,2
Досягнутість ідентичності	9	17	4
Заг.рівень особистісної ідентичності	3,4	4,9	2,4
Заг.рівень соціальної ідентичності	3,3	4,8	2,2
Заг. рівень фізичної ідентичності	4,1	4,7	3,6
Загальна ІДЕНТИЧНІСТЬ	3,3	4,8	2,4
Самодистанціювання	3,2	3,8	2,4
Самотрансценденція	3,5	4,4	2,6
Свобода	4	5	2
Відповідальність	3,1	3,9	2,4
Персональність (самодистанц. + самотрансценд.)	3,2	4,0	2,0
Екзистенційність (свобода + відповідальність)	3,2	4,1	2,0
Екзистенційна сповненість (сагод. + са- мотр+своб.+відп)	3,2	4,1	2,0
Позитивні стосунки	4,2	4,5	3,0
Автономія	3,7	4,4	3,6
Управління оточенням	3,6	4,3	3,0
Особистісне зростання	4,0	4,4	4,0
Цілі в житті	3,8	4,2	2,4
Самоприйняття	3,6	4,0	1,4
Суб'єктивне благополуччя	3,6	4,1	2,4

У частині екзистенційних здібностей для цих старшокласників характерне домінування «свободи» над «відповідальністю» та «самотрансценденції» над «самодистанціюванням», що дозволяє описати їх як креативних у пошуку можливостей жити і діяти і таких, що прагнуть мати вибір. У цих учнів яскраві емоційні переживання і поведінка та, як правило, теплі стосунки з оточуючими. Разом із тим, їм притаманна схильність до відходу від зобов'язань, уникнення визначеності поведінки, що потребує обов'язкової рішучості. Проглядається певна беззахисність, відсутність здатності до утримання особистісних кордонів, недостатня самостійність у діяльності.

Зоною найближчого розвитку для таких учнів має стати розвиток навичок діяти самостійно, вміння казати «ні», підтримувати стосунки з іншими, утримуючи власну зону комфорту. Також для цих учнів важливо отримати досвід рішучих дій, формування готовності виправдано ризикувати.

Останній, третій кластер, який було виділено за допомогою кластерного аналізу (4% вибірки), характеризується низьким рівнем розвитку загальної ідентичності школярів. Це група з низьким рівнем розвитку ідентичності, у представників якої виявлено низькі рівні розвитку особистісної та соціальної ідентичності. Їх фізична ідентичність знаходиться на середньому рівні, а показники «досягнутості ідентичності», «особистісного зростання» та «автономії» навіть вищі за середні. Натомість такі старшокласники мають дуже низький рівень самоприйняття, осмисленості життя та екзистенційної сповненості. Описана картина однозначно засвідчує, що учні, які увійшли до цього кластеру, мають «помилково досягнуту ідентичність». Вони вважають, що досягли необхідного рівня розвитку ідентичності, але це уявлення хибне, оскільки воно не підкріплено сформованістю відповідних психологічних механізмів. Така ідентичність веде до гальмування особистісного розвитку та втрати ідентичності, що в подальшому стає причиною

деструктивних проявів особи-носія. Саме тому ці учні потребують найбільшої уваги вчителів та психологів. Завданням розвитку для цієї групи учнів виступає гармонійний розвиток усіх аспектів становлення дійсної ідентичності з акцентом на осмисленні власного життя та вираження ідентичності.

Для кореляційного аналізу зв'язку показників становлення ідентичності та розвитку особистісної цілісності старшокласників з активністю учнів у роботі шкільного музею було використано критерій Спірмена з надійним рівнем значимості $p \leq 0,05$. Найзагальніші результати говорять про те, що розвиток ідентичності як базового механізму становлення особистісної цілісності старшокласників статистично пов'язаний з віком досліджуваних учнів та успішністю їх навчання. Клас «навчання» корелює зі шкалою «фізична ідентичність» (0,255), а показники навчання школярів – із «загальним рівнем їхньої ідентичності» (0,561), «соціальною ідентичністю» (0,637) та показником «досягнутості ідентичності» (0,292).

Внесок музейної роботи в цілісне особистісне становлення учня старшої школи був проаналізований за комплексним критерієм, до якого входили, окрім показників розвитку їх ідентичності, індикатори суб'єктивного благополуччя та екзистенційної сповненості школярів та їх смисложиттєвих орієнтацій, що в сукупності описує контури цілісної особистості старшокласника як суб'єкта розв'язання задач власного та соціального життя. Кореляційні зв'язки активності музейної роботи окремих учнів та показників розвитку їх ідентичності та інших показників особистісної цілісності виявились наступними:

1. Музейна активність та Методика статусів ідентичності: загальна ідентичність (0,666); особистісна ідентичність (0,727); соціальна ідентичність (0,604);

ЛІТЕРАТУРА

1. Власова О. І., Гуленко А. С., Фадеева К.-М. О. Психологічний конструкт цілісності особистості в контексті методології філософії екзистенціалізму та екзистенційної психології / О. І. Власова, А. С. Гуленко, К.-М. О. Фадеева. // Міжнародний науковий періодичний журнал «Фундаментальні та прикладні дослідження в практиках провідних наукових шкіл». – Париж, 2014. – № 5. – С. 23-44.

2. Власова О. І. Психолого-педагогічні орієнтири освітньо-професійної соціалізації особистості / О. І. Власова // Я-концепція Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості. Збірник наукових праць / ред. кол. (І.А. Зязюн - голова, О.М. Отич та ін.) – К. – 2014 – С. 165-174.

3. Ганнусенко Н. І. Проектування шкільної музейної експозиції / Н. І. Ганнусенко // Залучення учнівської молоді до вивчення і збереження пам'яток історії та культури рідного краю. – К. – 1990. – С. 23-30.

фізична ідентичність (0,367); вираженість ідентичності (0,582); досягнутість ідентичності (0,541); емоційне ставлення до ідентичності (0,677).

Інші показники цілісності:

2. Шкала екзистенції Ленгле: самодистанціювання (0,342); самотрансцендентність (0,539); свобода (0,247); відповідальність (0,416); екзистенційна сповненість (0,592).

3. Шкала суб'єктивного благополуччя К. Рифф: суб'єктивне благополуччя (0,631); самоприйняття (0,500); позитивні стосунки (0,340); автономія (0,310); цілі в житті (0,510); управління оточенням (0,340); особистісне зростання (0,500).

Отже, очевидно, що шкільна музейна практика має сильні кореляційні зв'язки з багатьма показниками ідентичності та особистісної цілісності старшокласників. Найбільші кореляційні зв'язки виявлено з показниками «загальна ідентичність» (0,666), «суб'єктивне благополуччя» (0,631), «особистісна ідентичність» (0,727), «екзистенційна сповненість» (0,592) та «соціальна ідентичність» (0,604). З показником «фізична ідентичність» було виявлено кореляційний зв'язок низької сили (0,367). Отже, активність роботи учнів старшої школи відіграє значну роль у формуванні загальної ідентичності особистості та її основних психологічних складових. Вона також сприяє формуванню екзистенціальних здібностей та підвищенню показників психологічного благополуччя учнів старшої школи.

Таким чином, необхідно визнати статистично обґрунтованою загальну розвивальну роль шкільної музейної практики у формуванні ідентичності та основних аспектів цілісності особистості учнів старшого шкільного віку. Розкриття психологічних тонкощів виявлених зв'язків становитиме перспективу нашої подальшої роботи.

4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М.: Прогресс, 1996. – С. 33-34.

5. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст. Проблемы становления личности / Х. Ремшмидт. – М.: Мир, 1994. – 320 с.

6. Кон И. С. Психология юношеского возраста / И. С. Кон. – М. – 1979. – 175 с.

7. Кернберг О.Ф. Агрессия при расстройствах личности и перверсиях / О. Ф. Кернберг / Пер. с англ. А.Ф. Ускова. – М.: Независимая фирма "Класс", 1998. – С. 32.

8. Основы музеезнания, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв. Посібник / Під ред.: В. Великого, Н. Гасюк. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 320 с.

9. Столяров Б. А. Музейная педагогика. История, теория, практика: Учеб. пособ. / Б. А. Столяров. – М., 2004. – 284 с.

10. Юхневич М. Ю. Об эффективности воздействия экспозиции на посетителя / М. Ю. Юхневич //

Теоретические вопросы научно-просветительной работы музеев: (По материалам социол. исслед.). – М.: НИИК, 1984. – С. 26-37.

11. Marcia J. E. Development and validation of ego-identity status / J. E. Marcia // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1966. – № 3. – 120 p.

REFERENCES

1. Vlasova, O. I., Hulenko, A. S., & Fadiieva, K.-M. O. (2014). Psykholohichniy konstrukt tsilisnosti osobystosti v konteksti metodolohii filosofii ekzystentsializmu ta ekzystentsiinoi psykholohii [The psychological construct of personality's integrity in the context of the methodology of philosophy of existentialism and existential psychology]. *Mizhnarodnyi naukovyi periodychnyi zhurnal «Fundamentalni ta prykladni doslidzhennia v praktykakh providnykh naukovykh shkyl» – International academic journal “Basic and applied research work of leading scholarly schools”*, 5, 23-44. Paris [in Ukrainian].

2. Vlasova, O. I. (2014). Psykholoho-pedahohichni oriientyry osvithno-profesiinoi sotsializatsii osobystosti [Psychopedagogical orientations of personality's educational and professional socialisation]. *Ya-kontsepsiia Nelli Nychkalo u vymiri profesiinoho rozvytku osobystosti. Zbirnyk naukovykh prats – Self-concept of Nelli Nychkalo in terms of personality's professional development. Collection of scientific papers*. (pp. 165-174). Kyiv [in Ukrainian].

3. Hannusenko, N. I. (1990). Proektuvannia shkilnoi muzeinoi ekspozytsii [The designing of school museum exhibition area]. *Zaluchennia uchnivskoi molodi do vyvchennia i zberezhenia pamiatok ictorii ta kultury ridnoho kraiu – Engaging school students in studying and preserving historical and cultural landmarks of their native country*. (pp. 23-30). Kyiv [in Ukrainian].

4. Erikson, E. (1996). *Identichnost: yunost i krizis [Identity: youth and crisis]*. (pp. 33-34). Moscow: Progress [in Russian].

12. Marcia J. E. Identity in adolescence. / J. E. Marcia // *Handbook of adolescence psychology*. – New York. – 1980. – 204 p.

5. Remshmidt, Kh. (1994). *Podrozkovyy i yunosheskiy vozrast. Problemy stanovleniya lichnosti [Adolescence and youth. Issues of personality development]*. Moscow: Mir [in Russian].

6. Kon, I. S. (1979). *Psikhologiya yunosheskogo vozrasta [Youth psychology]*. Moscow [in Russian].

7. Kernberg, O. F. (1998). *Agressiya pri rastrostvakh lichnosti i perversiyakh [Aggression in case of personality disorders and perversions]*. A. F. Uskov (Trans). Moscow: Nezavisimaya firma “Klass” [in Russian].

8. Velykoho, V., & Hasiuk, N. (Eds.). (2005). *Osnovy muzeieznavstva, marketynhu ta reklamno-informatsiinoi diialnosti muzeiv [Fundamentals of museology, marketing and advertising informational activity of museums]*. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].

9. Stolyarov, B. A. (2004). *Muzeynaya pedagogika. Istoriya, teoriya, praktika [Museum pedagogy. History, theory, practice]*. Moscow [in Russian].

10. Yukhnevich, M. Yu. (1984). Ob effektivnosti vozdeystviya ekspozitsii na posetitelya [About the impact of exhibition on visitors]. *Teoreticheskie voprosy nauchno-prosvetitelnoy raboty muzeev (Po materialam sotsiol. issled.) – Theoretical issues of research and educational work of museums (a case study of sociological investigations)*. (pp. 26-37). Moscow: NIIK [in Russian].

11. Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3 [in English].

12. Marcia, J. E. (1980). *Identity in adolescence. Handbook of adolescence psychology*. New York [in English].

Елена Ивановна Власова,

доктор психологических наук, профессор, заведующий кафедрой психологии развития,

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,

ул. Владимирская, 60, г. Киев, Украина,

Наталья Владимировна Винник,

директор общеобразовательной школы № 135,

ул. Михаила Коцюбинского, 12 б, г. Киев, Украина

РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТНОЙ ЦЕЛОСТНОСТИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ СРЕДСТВАМИ ШКОЛЬНОЙ МУЗЕЙНОЙ ПРАКТИКИ

В статье анализируются понятия «целостность личности» и «идентичность» путем установления между ними логических родовидовых взаимоотношений. С помощью теоретического обобщения авторы показывают, что в школьные годы целостное становление личности ученика происходит на психологическом основании развития его физической, личной и социальной идентичности. В этом возрасте закладывается психологический фундамент для формирования социальной и личной компетенции, компетентности человека в той или иной профессии, возникает понятие жизни и индивидуальных жизненных перспектив, формируются механизмы поддержания психологического благополучия и экзистенциальной исполненности. Продуктивный характер этих процессов является основой для создания и эффективного функционирования целостной личности. В статье также теоретически обосновано значение процессов формальной и неформальной социализации для формирования личности старшеклассника, а

также образовательной социализации. Представлены результаты эмпирического исследования особенностей формирования целостной личности старшеклассников в условиях их образовательной социализации, специфика которой обусловлена работой учащихся в школьном историко-литературном музее. В контексте исследования общих закономерностей развития идентичности личности в онтогенезе в статье представлены полученные авторами статистически установленные связи формирования идентичности старшеклассников с индикаторами их возраста (класс обучения) и школьной успешности. В аспекте изучения воздействия конкретных условий образовательной социализации на развитие идентичности учащихся показана значимая корреляция музейной деятельности учеников старших классов с развитием их общей и отдельных идентичностей, экзистенциальных способностей и показателей психологического благополучия. Наиболее высокая корреляция активности музейной деятельности старшеклассников зафиксирована с показателями общей, личностной и социальной идентичности, а также с общими шкалами субъективного благополучия и экзистенциальных способностей исследованных школьников. Со шкалой физической идентичности установлена корреляционная связь малой мощности. Сделан вывод о том, что музейная практика старшеклассников играет значительную роль в формировании общей идентичности личности школьника и ее основных психологических составляющих. Эта работа также способствует развитию экзистенциальных способностей учащихся (особенно способностей к самотрансцендированию и ответственности), повышает общий уровень их психологического благополучия и ее важных компонентов: наличие жизненных целей, самопринятие и личностный рост.

Ключевые слова: развитие целостной личности, образовательная социализация, школьный музей, идентичность, экзистенциальные способности,

Olena Vlasova,

*Doctor of Psychology, professor,
Head of the Department of Developmental Psychology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Str., Kyiv, Ukraine*

Nataliia Vinnik,

*Headmistress of Comprehensive school No. 135,
12b, M. Kotsiubynskoho Str., Kyiv, Ukraine*

DEVELOPMENT OF PERSONAL INTEGRITY OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF SCHOOL MUSEUM PRACTICE

The paper presents the analysis of the concepts “personal integrity” and “identity” and specifies genus-species relations between them. The authors use theoretical generalisation to demonstrate that during school time comprehensive personal becoming of a student is based on the development of his/her physical, personal and social identity. At this age, psychological foundation for the formation of social and personal competency, competence in a certain profession is being formed along with ideas about life and individual project of life, mechanisms of supporting psychological well-being and existential understanding of life. Efficiency of these processes is the basis for creating and effective functioning of an integrated personality. In addition, the paper provides theoretical substantiation of the significance of formal and informal socialisation aimed at the formation of a secondary school student’s personality as well as educational socialisation; presents the results of the empirical study of the peculiarities of the formation of secondary school students’ integrated personalities under conditions of their educational socialisation (the specific character of the latter is determined by their work at the school museum of history and literature). As part of investigating general principles of the development of personal identity in ontogeny, the authors represented statistically established links between the formation of identity in secondary school students and their age (class) and progress in studies. In terms of studying the impact of certain educational socialisation conditions on the development of students’ identities, a significant correlation of secondary school students’ museum activities with the development of their general and individual identities, existential capabilities and characteristics of psychological well-being has been demonstrated. Secondary school students’ active museum activities correlate mostly with the indicators of general, personal and social identity as well as general scales of individual well-being and existential capabilities of the surveyed school students. As for physical identity scale, there is the low level of correlation with it. The authors have concluded that museum practice among secondary school students plays an important role in the formation of their general identity and its basic psychological components. This kind of activities facilitates the development of existential capabilities of students (particularly, the capability of self-transcendence and responsibility), increases the general level of their psychological well-being and its basic components: life goals, self-acceptance and personal growth.

Keywords: development of an integrated personality, educational socialisation, school museum, identity, existential capabilities.

Подано до редакції 01.09.2016